

De ethische competentie van de professional

De reikwijdte van de ethiek voor het werk van pastores en geestelijk verzorgers verhelderen was de opzet van dit themanummer. In deze slotbeschouwing nemen we de ethische competentie van de professional inzake de betekenis van het bestaan als uitgangspunt. Welke elementen van deze competentie worden zichtbaar en hoe kan het morele bewustzijn van professionals gestimuleerd worden in opleiding en verdere scholing?

De reikwijdte van de ethiek voor het werk van pastores en geestelijk verzorgers verhelderen, zo hebben we in de inleiding een centraal oogmerk van dit themanummer geformuleerd. We hebben casuïstiek vanuit de praktijk gepresenteerd en deskundigen uit verschillende disciplines uitgenodigd om daarop te reflecteren. Daarbij stond het proces van oordeels- en besluitvorming van (beginnende) professionals centraal. Kunnen modellen en methoden die recentelijk in de ethiek zijn ontwikkeld, daarbij behulpzaam zijn, was de vraag.

De reflectieauteurs hebben we gevraagd om in hun bijdrage aan vijf topics aandacht te schenken: de morele relevantie van de casus, het ethisch oordeel van de inbrenger van de casus,

de besluitvorming, het zicht dat de casus biedt op de ethische competentie, en mogelijkheden en grenzen van een ethisch model of ethische methode.

We nemen het vierde punt, dat van de ethische competentie, als uitgangspunt om onze beschouwing van de verschillende bijdragen tot reflectie te structureren. Welke elementen van deze competentie worden zichtbaar en hoe kan – want dat was ons doel – het morele bewustzijn van professionals gestimuleerd worden in opleiding en verdere scholing?

Het zicht verbreden

De casussen in dit themanummer bieden een rijke schakering aan situaties waarin de ethische

competentie in het geding is. Het ontwikkelen van deze competentie is van belang om een betekenisvolle bijdrage te leveren aan het omgaan met de morele kwesties die worden opgeroepen. Oordelen en handelen de inbrengers van deze casussen intuïtief? De reflectieauteurs zijn wisselend in hun beoordeling hiervan. In ieder geval komt één ding duidelijk naar voren: de casusinbrengers zijn zich bewust van de morele draagwijdte van de casus. Dat is een pluspunt. Tegelijkertijd kijken ze meestal vanuit één bepaalde bril of perspectief naar de situatie – één gevoel en één morele waarde of norm lijken voor de schrijver leidend te zijn; en dat maakt dat de besluitvorming of het handelen dat zij voorstaan doorgaans beperkt is van focus. Morele reflectie, zoals die door de reflectieauteurs vanuit hun expertise en met een zekere afstand wordt geboden, helpt om het zicht op de geschilderde problematiek te verbreden. Niet dat het handelen daardoor vergemakkelijkt wordt: vaak wordt het meer complex of wordt juist zichtbaar dat er van een ‘oplossing’ geen sprake kan zijn.

Negen basiselementen

Ten minste negen elementen van de ethische competentie worden zichtbaar; de ethische competentie niet enkel van pastores en geestelijk verzorgers, maar van alle professionals inzake ‘de betekenis van het bestaan’. Dat kunnen ook zingevingstherapeuten zijn – door wie een aantal casussen zijn aangebracht –, klinisch ethici en zorg- en welzijnswerkers die in de praktijk veel ervaring én expertise opdoen met

bestaansvragen. Afhankelijk van de opleiding die professionals genoten hebben, wordt duidelijk welke van de volgende elementen al dan niet tot hun basistoerusting behoren.

Ethische theorieën

Om te beginnen brengen de reflectieauteurs een noodzakelijk kader van ethische theorieën en begrippen ter sprake (1). Kennis van en inzicht in ethische begrippen, principes en hun achtergronden is essentieel om morele kwesties te

begrijpen. Maar minstens zo belangrijk is het hiermee verbonden inzicht dat verschillende theorieën verschillende toe-

gangen tot een morele kwestie mogelijk maken. Het maakt namelijk nogal wat uit vanuit welke ethische theorie men naar een casus kijkt, en eenzelfde begrip kan heel verschillend ingevuld worden in de ene of de andere theorie. Voorbeelden die door de reflectieauteurs worden aangedragen zijn onder andere de principes van ‘*beneficence*’ en ‘*non-maleficence*’ (Schenderling en Van de Kamp), ‘*implied consent*’ (Schenderling), de beschermwaardigheid van het leven (Boer en Van de Kamp), het ‘goede leven’ (Evers & De Groot), autonomie (Timmerman en Van de Kamp), respect (Vandenhoeck) en rechtvaardigheid (Van de Kamp en Van de Laar), en de tragiek in het contingente bestaan (Evers & De Groot en Spronk).

Morele tradities

Verder is het essentieel om met het oog op de interculturele aard van zorgpraktijken te beschikken over religiewetenschappelijke kennis

***Het maakt nogal wat uit
vanuit welke ethische theorie
er naar een casus gekeken wordt***

van de morele tradities in religies, levensbeschouwingen en culturen (2). Een voorbeeld hiervan is de kennis van de historische variatie in formuleringen van de gulden regel (Van de Laar), van gedeelde waarde van barmhartigheid of compassie (Boer), de zoektocht naar Gods liefde (Timmerman), en eerbied voor ál het leven (Van de Kamp).

Modellen en methoden

In een hbo-bacheloropleiding en een wo-masteropleiding moet de kennis van deze theorieën zodanig geïntegreerd worden dat hun toepassing in modellen en methoden inzichtelijk is (3). Met deze modellen en methoden dienen studenten te kunnen werken (4). Immers, 'vertrouwdheid met de verschillende ethische gespreksvormen en theorieën zijn noodzakelijke voorwaarden' (Van de Laar) om als beginnende professional te kunnen participeren in het ethisch debat in zorg- en welzijnsorganisaties. De geestelijk verzorger kan dan afwegen welk gespreksmodel het beste bij de eigen werkcontext past, en het voortouwen nemen in het entameren van moreel beraad.

Beroepscodes

Vervolgens dienen aanstaande professionals hun eigen beroepscode en andere relevante beroepscodes te leren kennen, in dit geval wat betreft de bepalingen die relevant zijn voor hun beroepsdeontologie (5). Daar wijst onder meer Schenderling op in verband met de geheimhoudingsplicht, en Vandenhoeck in verband met

integratie en vrijplaats en de eigen identiteit van geestelijk verzorger en pastor. Inzake de relevantie van andere beroepscodes wijst Spronk op de Wet op de Geneeskundige Behandelovereenkomst en de informatieplicht van de arts.

Wettelijke regelingen

Tot de toerusting voor de beroepsuitoefening behoort ook kennis van procedures en commissies die op het terrein van zorg en welzijn actief zijn (6). Zo ging Boer in op het werk van de regionale toetsingscommissies euthanasie en de betekenis van wilsverklaringen, en laat hij zien hoe de invalshoek van de ethicus met gevoel voor betekenisvragen een waardevolle aanvulling is op andere professionele perspectieven.

Eigen stellingname

Op basis van deze vorming moeten pastores en geestelijk verzorgers in staat zijn om een eigen goed onderbouwde positie te ontwikkelen inzake actuele morele kwesties in het publieke debat (7). Die actuele kwesties zullen per professionele context verschillen. Sommige van deze kwesties hebben een bijna permanent karakter, en vragen steeds weer opnieuw om afgewogen oordeelsvorming, zoals die van het elektronisch patiëntendossier (Schenderling), euthanasie (Boer), en abortus (Van de Kamp).

Morele counseling en moreel beraad

Ten slotte komen we uit bij de postinitiële scholing. Indien professionals daadwerkelijk een

Willen professionals een actieve rol spelen bij morele kwesties, dan is bijkomende scholing onontbeerlijk

actieve rol willen spelen bij morele kwesties, dan is bijkomende scholing onontbeerlijk. Voor geestelijk verzorgers is dit sowieso een vereiste om invulling te kunnen geven aan het tweede, op ethiek betrekking hebbende, deel van de VGVZ-beroepsdefinitie. Voor hen is scholing in morele counseling (Evers & De Groot) en moreel beraad (Steinkamp) als verplicht te beschouwen (8). Om in concrete casussen kernwaarden die spelen te kunnen afwegen en ook meer in het algemeen aan het proces tot besluitvorming te kunnen deelnemen, is dit een noodzakelijk in te oefenen vaardigheid. Het is bijvoorbeeld niet eenvoudig om het respect voor de autonomie van de ander en de eigen waarachtigheid met elkaar te verbinden (Schenderling). En hoe bevorder je in het multidisciplinair overleg het bewustzijn van tragiek, dat niet alles op te lossen is (Boer)? In deze postinitiële scholing is supervisie en coaching onontbeerlijk (Smeets 2011).

Interculturele communicatie

Eveneens bijkomende scholing is nodig om in staat te zijn cultuur- en levensbeschouwings-specifieke elementen op een genuanceerde wijze te betrekken in de oordeels- en besluitvorming (9). Voortbouwend op de reeds genoemde basiskennis van morele tradities in andere culturen kan interculturele communicatietraining helpen om oog te hebben voor conflicten tussen culturen en daarin een 'normatieve ondergrens' te bepalen (Van de Laar). Waarden die voor ons vanzelfsprekend zijn, kunnen in andere culturen heel anders gepercipieerd worden. Een voorbeeld hiervan is de verhouding tussen autonomie en familiebanden (Bakker). Een

ander voorbeeld is dat men de draagwijdte van bepaalde begrippen moet kennen – zoals de hindoeïstische *dharma* – en de rol van bepaalde informele leiders in culturen (Bakker).

Met deze opsomming van negen elementen hebben we niet de pretentie om uitputtend te zijn; we willen slechts in kaart brengen welke competenties oplichten uit de reflecties op een brede waaier aan casuïstiek in dit themanummer. In het volgende overzicht staan ze nogmaals bij elkaar.

Overzicht van onderdelen van de ethische competentie

1. Kennis van ethische theorieën en begrippen
2. Kennis van morele tradities in andere culturen, religies en levensbeschouwingen
3. Kennis van modellen en methoden binnen de ethiek
4. Vaardigheid om met ethische modellen en methoden te werken
5. Kennis van verschillende beroepscodes
6. Kennis van wettelijke regelingen, procedures en commissies
7. Vaardigheid een eigen stellingname ten aanzien van morele kwesties te beargumenteren
8. Vaardigheid morele counseling en moreel beraad
9. Vaardigheid van interculturele communicatie

Andere disciplines

Ter vergelijking: in het Ethics Education Resource Center van de internationale organisatie AACSB voor *business education* worden ten aanzien van de ethische competentieontwikkeling vier centrale aspecten onderscheiden: verantwoordelijkheid, leiderschap, besluitvorming en behoorlijk bestuur van een bedrijf of organisatie ('*corporate governance*'). Wellicht kunnen pastores en geestelijk verzorgers van hun collega's in het bedrijfsleven leren dat ze hun organisatie moeten aanspreken op het formuleren van beleid voor ethisch handelen en hierin ook zelf voorgaan in moreel leiderschap. Deze integriteit is iets wat collega's zorg- en welzijnsverleners en anderen met wie zij samenwerken van hen mogen verwachten (Damstra 2011).

Vanzelfsprekend staat de ethische competentie in relatie tot andere essentiële professionele competenties. Participatie in morele kwesties doet ook een beroep op competenties als hermeneutiek, onderwijs en leiderschap (Bakker en Boer). Zonder deze laatste competentie kan de professional niet op een constructieve wijze actor zijn in het moreel beleid binnen de organisatie (Boer en Van de Laar). Een essentiële competentie voor de bijdrage in het ethisch debat is die van de samenwerking met andere disciplines. Uit de reflectiebijdragen blijkt dat dit niet altijd het vanzelfsprekend vertrekpunt van de professionals is. Soms zien zij de anderen eerder als tegenstanders of in elk geval als diegenen die overtuigd moeten worden van hun ongelijk.

Breed spectrum

Wat zeggen de reflectiebijdragen ons, ten slotte, over de spreiding van de ethische theorieën en modellen die momenteel gangbaar zijn? Welke theorieën komen via de auteurs van dit themanummer feitelijk in beeld? Het valt ons op dat een breed spectrum aan ethische theorieën terugkeert in de verschillende bijdragen. De lezer ontmoet in dit nummer zowel descriptieve ethiek, waarin gepoogd wordt het moreel handelen van actoren te begrijpen, als prescriptieve ethiek, waarin maatstaven voor het handelen worden voorgesteld. Dat laatste leidt dan tot het formuleren van bepaalde normen of beginselen, die typisch zijn voor de zogenaamde 'plicht-ethiek'.

Het streven naar rechtvaardigheid en gematigdheid in het handelen zijn dan weer typisch voor de zogenaamde 'deugd-

ethiek'. En met de deugd van de praktische wijsheid komen we uit bij de situatie-ethiek, die oog heeft voor de tragische aspecten van morele dilemma's, waarvoor de casusinbrengers aandacht vragen.

Nogal wat casussen leiden tot beschouwingen vanuit stromingen en theorieën binnen de ethiek die uitdrukkelijk betrokken zijn op of vertrekken vanuit specifieke praktijken: de medische ethiek, de zorgethiek, de moraaltheologie en de beroepsdeontologie van de geestelijk verzorger en pastor. Ook het moreel pluralisme ontbreekt niet door de inbreng van het interculturele perspectief.

Een kwart eeuw geleden werd de pastor inzake morele competentieontwikkeling nog

Een essentiële competentie voor de bijdrage in het ethisch debat is de samenwerking met andere disciplines

voorgehouden dat christelijke deugdzzaamheid verbonden was met het afleggen van het zinnelijke en het lichamelijke. In het spoor van Augustinus moest de pastor en de christen zich via een ascetisch leven voorbereiden op de verlossing die God in Christus gebracht had, zo brengt Commers in zijn geschiedenis van de ethiek in herinnering (Commers 2009).

Er is in korte tijd enorm veel veranderd, ook inzake de ethische opleiding van pastores en geestelijk verzorgers. Met dit themanummer hopen we een nieuwe impuls te geven aan ethische reflectie door pastores en geestelijk verzorgers, die toegesneden is op de vragen van onze tijd. <

Literatuur

AACSB (2004). *Ethics education in business schools*.

Tampa: AACSB. www.aacsb.edu

Commers, R. (2009). *Kritiek van het ethisch bewustzijn*. Leuven: Acco.

Damstra, J. (2011). *Moreel verantwoord leiderschap*. Utrecht: Universiteit voor Humanistiek (masterscriptie).

Smeets, W. (2011). The prophetic dimension of and in supervision. In: A. Dillen & A. Vandenhoeck (eds.), *Prophetic Witness in World Christianities. Rethinking Pastoral Care and Counseling*, Munster: LIT, 31-46.

Wim (dr. W.) Smeets is hoofd Geestelijke verzorging in het Radboudumc Nijmegen en universitair docent Geestelijke verzorging aan de Universiteit Utrecht. wim.smeets@radboudumc.nl

Carlo (prof.dr. C.W.G.) Leget is hoogleraar zorgethiek en geestelijke begeleidingswetenschappen aan de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht. Daarnaast is hij vanuit de Associatie van High Care Hospices bijzonder hoogleraar ethische en spirituele vragen in de palliatieve zorg aan deze zelfde universiteit. c.leget@uvh.nl